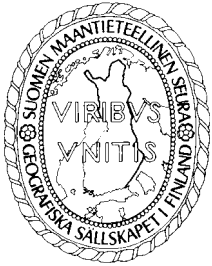

Luontopolun metsä – metsää koskevien luontopolkuesitysten diskurssianalyttinen tulkinta

ILONA HANKONEN

Kulttuurituotannon ja maisematutkimuksen koulutusohjelma, Turun yliopisto

Hankonen, Ilona (2011). Luontopolun metsä – metsää koskevien luontopolkuesitysten diskurssianalyttinen tulkinta (Forest of the nature trail – The discourse analysis of Finnish forest nature trails). Terra 123: 4, 215–225.

Nature trails are an established part of Finnish outdoor culture. This paper reviews the textual and visual content of approximately one hundred nature trails and their relationships with the environment. The article presents the discourses of forests, emerging in and through nature trails. The nature trail is also considered as a discursive spatial practice. Two separate discourses are distinguished in the material about nature trails; forestry discourse and nature protection discourse. In the older materials, from the 1980s, these discourses were undivided but they transformed into two recognizable entities during the 1990s. The nature protection discourse moved from a nature interest based presentation, produced by non-governmental organizations taking a stance on protection conflicts, into a specialist discourse manufactured by authorities and professional experts of nature protection. This takes place *vis-à-vis* protected nature objects and presents nature as an object for protection acts. The forestry discourse developed during 1990s alongside with the transformations, required in the justification of forestry, into an ideological presentation justifying the established methods in forestry.

Key words: forest, discourse analysis, forestry, environmental conservation, nature trail.

Ilona Hankonen, Degree Program in Cultural Production and Landscape Studies, FI-20014 Turun yliopisto, Finland. E-mail: <ilona.hankonen@dnainternet.net>

Suomalainen retkeilykulttuuri rakentuu erilaisten käytäntöjen ja luonnon esittämisen tapojen varaan. Vakiintuneita ja retkeilijöiden luontokokemuksia ohjaavia esittämisen tapoja ovat esimerkiksi luontokuvat, eräkirjallisuus, näyttelyt ja dokumenttielokuvat. Luontopolku on julkiseen virkistyskäyttöön varatuilla alueilla vakiintunut luonnon esittämisen käytäntö. Luontopolut ovat alkujaan olleet yleisötapahtumiin tehtyjä väliaikaisia tietokilpailuja. Kiintein opastauluin tai rastein varustettujen pysyvien luontopolkujen käytäntö alkoi vakiintua Suomessa 1970-luvulla.

Luontopolun tarkoituksena on esitellä retkeilyyn käytettyjen alueiden luontoa ja maankäytön historiaa, välittää tietoa luonnosta ja maankäytöstä sekä ohjata retkeilykäyttöä. Luontopolulla osan visuaalista esityskonventiota muodostavat opastaulujen tai rastimerkkien lisäksi muut rakenteet, jotka on usein helppo tunnistaa. Luontopolku poikkeaa esityskäytännönä esimerkiksi luontodokumenttielokuvista siinä, että esitykseen tutustutaan esittämisen kohteena olevassa ympäristössä. Polun sijoittelu esiteltävään luonnonympäris-

töön muodostaa osan esitystä. Luontopolusta tekee erityisen kiinnostavan juuri se, että se on luonnonympäristöön rakennettu representaatio ympäröivästä luonnosta. Luontopolku ohjaa havaitsemista ja valikoi luonnonelementtejä havaitsemisen kohteiksi.

Käsittelen artikkelissani luontopolkujen varrella havaitsemiani metsää koskevia esitystapoja. Artikkelini aineisto pohjautuu pro gradu -tutkielmaani (Hankonen 2007), jossa tutkin 97 luontopolkua ja niiden varrelle pystytetyt 1 517 kuva- ja tekstiesityksin varustettua ”rastia”. Luontopolku on hyvin tavallinen retkeilypalvelu, eikä niiden määrätä Suomessa ole mahdollista saada tarkkaa käsitystä. Etsin luontopolkua maastosta, internetistä, kirjastojen kokoelmista ja kuntien arkistoista. Otin tutkittavakseni uutta aineistoa niin kauan, että aineisto saavutti saturaatiopisteen, eli aikaisemmassa poikkeavia esityksiä ei enää tullut vastaan.

Tutkimani luontopolut sijaitsivat monenkaltaisissa ympäristöissä. Luontopolkua on tehty rannoille, niityille, puistoihin ja jopa meren pohjaan, mutta ylivoimaisesti suosituin sijoitusympäristö

aineistossa on metsä. Peräti 71 prosenttia tutkimitani poluista sijaitsee erityyppisissä metsissä. Tutustuin osaan poluista maastossa ja osaan vain opastaulujen tai rastivihkojen tekstien ja kuvien välityksellä. Pysin työssäni selvittämään, mitä aiheita luontopoluilla käsitellään, miten niitä esitetään, minkälainen on esitysten suhde esitettävään ympäristöön ja minkälaisia luontokäsityksiä esitykset välittävät. Työn päämetodi on diskurssianalyysi. Kävin aineistoa läpi sekä *teemoittamalla* että *tyypittelemällä* sitä (ks. Eskola & Suoranta 2003: 174–185). Teemoittelu palveli aineiston alustavaa analyysia, varsinaisen diskurssianalyysin ja siihen liittyvän tyypittelyn suoritin tämän jälkeen. Tämä artikkeli käsittelee kahta metseen sijoittuvasta aineistosta vahvoina erottuvaa diskurssia, metsätalous- ja luonnonsuojeludiskursseja.

Kielellisten ja kuvallisten esitysten tutkimuksessa olennaista on ihmettely: miksi tietyistä asioista puhutaan tietyissä yhteyksissä tietyillä tavoilla? Taito tunnistaa ja lukea luontodiskursseja on mielestäni tärkeä erityisesti silloin, kun luontoa koskevia esityksiä käytetään ympäristökasvatuksessa. Mikään luontoa koskeva esittämisen tai puhumisen tapa ei ole itsestäänselvyys, vaan ajattelu-, puhe- ja esitystavat syntyvät aina jonkinlaisen historiallisen prosessin seurauksena. Esimerkiksi luontopolkujen tietokeskeinen esitystapa pohjautuu länsimaisen luonnontieteen lajikeskeiseen luokittelutapaan (Jokinen 2011). Tämän viitekehyksen sisällä esitykset jakaantuvat historiallisilta taustoiltaan erilaisiin diskursiivisiin käytäntöihin.

Luontopolussa minua kiinnostavat sen konventionaalisuus tilakäytäntönä sekä luontoa koskevan representaation suhde sijoitusympäristöön. Luontopolku ohjaa liikkumista, valikoi havaitsemisen kohteita ja suuntaa huomiota samanaikaisesti sekä luonnon elementteihin että itse esitykseen. Luontopolku on Michel Foucault'n (1967) ajattelua seuraten *heterotooppi*, luonnosta erotettu, järjestynyt tila, johon mennään sen itsensä takia. Luontopolun kiertäminen on rituaalinomaista toimintaa. Luontopolkujen kuvat ja tekstit muodostavat luontoa koskevan suhteellisen yhtenäisen esitysjoukon, jonka sisäistä muuntelua, kehittymistä ja intertekstuaalisia suhteita voi tarkastella luontoon liittyviä kulttuurisia malleja ja yhteiskunnallisia keskusteluja vasten.

Luontopolku diskurssina

Laajasti ottaen diskurssina voidaan tutkia mitä hyvänsä merkityksiä välittävää asiaa tai ilmiötä (Joki-

nen ym. 2004: 60–61), jolloin diskursiivisuus ulottuu tekstuaalisuudesta käytäntöihin. Esimerkiksi Foucault (2001) on tutkinut tilakäytäntöjä diskursiivisina muodostumina. Diskurssi ei toimi ainoastaan semioottisella tasolla, vaan muokkaa koko ruumiillista maailmassa olemista. Näin ollen luontopolku on kokonaisuudessaan diskursiivinen käytäntö, jossa yhdistyvät tekstuaalinen, visuaalinen ja tilallinen taso.

Diskurssissa representaatio ja todellisuuskäsitys muodostavat vuorovaikutussuhteen, jossa representaatiot rakentavat tietynlaisen käsityksen todellisuudesta ja tämä todellisuuskäsitys tuottaa itseään vahvistavia representaatioita (Lehtonen 2004: 67–71; Valtonen 2004: 212; Ridanpää 2005: 60). Foucault'laisessa diskurssianalyysissä todellisuus ymmärretään kokonaisuudessaan semioottisena ilmiönä, jolloin diskurssianalyysiä on mahdollista soveltaa oikeastaan minkä tahansa yhteiskunnallisen käytännön tarkasteluun (Foucault 1999; Alasuutari 2001: 177, 188; Lehtonen 2004: 68; Ridanpää 2005: 13). Tällainen käsitys diskurssista on mielestäni erityisen kiinnostava luonnon kulttuuriseen hahmottamiseen liittyvässä tutkimuksessa. ”Luonto” on käsitteenä abstrakti: se kattaa periaatteessa kaiken ja sillä voidaan tarkoittaa oikeastaan mitä hyvänsä. Niinpä luonnon virkistyskäyttöön liittyvät käytännöt ovat olennainen osa sitä diskursiivisten käytäntöjen verkostoa, jossa luonnon todellisuutta tuotetaan.

Stuart Hall (1997: 24–26) erottaa kolme tutkimuksellista lähestymistapaa representaatioon: refleksiivisen, intentionaalisen ja konstruktivistisen. Refleksiivisessä tarkastelussa kysytään, miten tuudenmukaisesti representaatio kuvaa kohdettaan. Pertti Alasuutari (2001: 90–91) kutsuu tätä faktanäkökulmaksi. Intentionaalissa tarkastelussa mielenkiinto kohdistuu representaation tuottajien tarkoituksiin. Kolmas lähestymistapa representaatioon on konstruktivistinen. Tällöin ei kysytä, heijastaako representaatio todellisuutta tai mikä on tekijän intentio, vaan millaista todellisuutta representaatio rakentaa ja millä keinoin (Hall 1997: 24–26; Kauppi 2004: 80). Representaatio nähdään siis osana todellisuutta, ei vain todellisuuden kuvana (Tani 1997: 223; Eskola & Suoranta 2003: 138, 161, 194; Jokinen ym. 2004: 9, 20).

Humanistinen maantiede lähestyy ympäristörepresentaatioita yleensä juuri konstruktivistisesta näkökulmasta (Tani 1997: 212–214; Ridanpää 2005: 6–13). Konstruktivismia ei pidä kuitenkaan käsittää niin, että tietynlainen representaatio rakentaisi väistämättä tietynlaisen todellisuuden. Luontopolkuesityksen vastaanottoon ja tulkintaan vaikuttavat monet tekijät, jotka liittyvät paitsi esitykseen myös vastaanottajaan (Pääkkönen & Va-

ris 2000: 23; Väliverronen 1999: 19–20, 30–32; Lehtonen 2004: 132, 152). Lukiessaan esimerkiksi metsätalousdiskurssiin lukeutuvan luontopolun harvennushakkuuta esittelevää opastaulua, lukija muodostaa esityksen pohjalta oman tulkintansa sekä itse esityksestä että ympäröivästä harvennustusta talousmetsästä. Lukijan tulkintaan vaikuttavat kuitenkin myös ne taustatiedot ja asenteet, joita hänellä ennestään on metsänhoitoon liittyen.

Myös intentionaalinen tarkastelu paljastaa olennaista tietoa luontopolkuaineistosta. Eri toimijat tuottavat erilaisia luontodiskursseja kilpaillessaan luontoon liittyvien käsitteiden ja olennaisten kysymysten määrittelyvallasta (Haila & Lähde 2003: 13). Lisäksi esityskonventiota itsessään voi pitää toimijana, joka vaikuttaa representaation sisältöön. Taneli Eskola (1997), Juha Suonpää (2002), Juha Ridanpää (2005) ja Maunu Häyrynen (2005) ovat ympäristöreprentaatioita käsittelevissä tutkimuksissaan pohtineet konventioiden merkitystä erilaisten esitystapojen jatkuvuuden taustalla. Representaatio näyttäytyy näissä tutkimuksissa sekä tekijänsä että esityskonvention tuotteena. Tekijä saattaa tuottaa merkityksiä tarkoituksettomasti, pelkästään sen diskurssin välityksellä, johon hän on sitoutunut (Tani 1997: 220; Pääkkönen & Varis 2000: 23; Eskola & Suoranta 2003: 120; Jokinen ym. 2004: 90). Itse tulini tietoiseksi esityskonvention tekijää ohjaavasta voimasta suunnitellakseni luontopolun Eurajoen Kaunissaareen. Huomasin tauluja suunnitellessani olevani hyvin tietoinen siitä, mitä luontopolun odotetaan sisältävän ja päädyin pohtimaan joitain valintojani suhteessa oletamiini yleisön odotuksiin. Huomasin myös valinneeni aiheita ja esitystapoja, jotka ovat luontopoluilla erittäin tavallisia. Minulle oli selvää esimerkiksi se, että haluan esitellä saarella pesivän pikkutikan. Myöhemmin käydessäni läpi noin sadan luontopolun aineistoa, huomasin, että pikkutikka on yksi yleisimmin luontopoluilla esitellyistä lajeista. Se esiteltiin aineistoni poluista kahdellatoista, vaikka se ei ole yleinen eikä aina edes kovin helposti havaittava. Olen siis nähnyt pikkutikkaa koskevia luontopolun tauluja ennen työhön ryhtymistäni.

Diskursseja tarkasteltaessa on olennaista huomata intertekstuaalisuus, diskurssien suhde toisiinsa (Väliverronen 1999: 34–35; Jokinen ym. 2004: 28; Lehtonen 2004: 70–71; Ridanpää 2005: 25–26). Käsitteet määrittyvät eri diskursseissa muiden diskurssien pohjalta. Tietyn käsitteen tietynlainen käyttö voi sisältää viittauksen tai kannanoton saman käsitteen sisältöön jossain muussa diskurssissa. Tässä yhteydessä voidaan puhua *intertekstuaalisista kielikuvista* (Pääkkönen & Varis 2000: 66). Luontopoluilla intertekstuaalisuus on

erityisen suuressa roolissa polkujen konventionaalisen luonteen takia. Koska luontopolku on selvästi omanlaisensa esityskonventio, luontopolut tukeutuvat muiden polkujen esityksiin ja vakiinnuttavat samalla tämän totunnaisuuden asemaa luontopolkujen esittämisen tapana. Käyttäjät tulkitsee luontopolkua muiden näkemiensä luontopolkujen kautta (Pääkkönen & Varis 2000: 22).

Metsän esittäminen luontopoluilla

Ideologisia luontodiskursseja suomalaisessa luontoon liittyvässä keskustelussa ja luonnon esittämisessä ovat esimerkiksi *metsätalousdiskurssi* ja *luonnonsuojeludiskurssi*. Näiden diskurssien sisällä on sovittuja käsitteenmäärittelyjä. Erilaiset diskurssit saattavat sisältää samoja käsitteitä, mutta eri tavoin määriteltyinä. Ideologiselle diskurssille on ominaista runsas metaforien käyttö. Metaforan avulla on mahdollista esittää poleemisia väittämiä ikään kuin luonnollisina, jolloin metafora kätkee esityksen ideologisen luonteen (Haila & Lähde 2003: 22; Seppänen 2005: 139). Metaforan avulla voidaan myös liittää esitettävään asiaan haluttuja konnotaatioita (Ricoeur 2000: 86–87; Lehtonen 2004: 42; Seppänen 2005: 136).

Eräs tärkeä ideologisen diskurssin toimintatapa on naturalisointi; diskurssi tekee tietyistä asioista ”itsestäänselvyyksiä”, joiden sosiaalisesti tuotettu alkuperä hämärtyy (Jokinen ym. 2004: 91). Valaisevan esimerkin tarjoaa Harjavallan Paratiisin luontopolun männikköä esittelevä taulu, jossa kerrotaan suomalaisesta metsätyyppiluokituksesta ja eri metsätyyppien yleisyydestä. Tekstin pohjalta lukija voi arvioida, mihin metsätyyppiin ympäröivä erittäin voimakkaasti hoidettu kuivahko mäntykangas kuuluu. Teksti ei kuitenkaan ota kantaa siihen, millaisten metsänhoitotoimien seurauksena paikalla oleva metsä on syntynyt. Lukijalle syntyy käsitys, että kuivahko kangasmetsä näyttää ”luonnostaan” sellaiselta kuin metsä taulun ympärillä. Lemmenlammen metsäopetuspolku Paimiossa puolestaan kertoo retkeilijälle myös metsän kehityshistorian ja sen, miltä metsä näyttäisi luonnontilaisena. Tässä tapauksessa metsätalousdiskurssiin luettava esitys purkaa ympäristön ”luonnollisuutta” osoittamalla ympäristön ominaisuudet tiettyjen teknisten ratkaisujen tulokseksi.

Normiksi voidaan määrittää myös toisenlainen luonto kuin se, joka paikalla vallitsee. Mäntä-Vilppulassa sijaitsevan, Metsätutkimuslaitoksen rakentaman Elämänmäen luontopolun taulu määrittelee implisiittisesti normaaliksi hoidetun talousmetsän, johon paikalla olevaa luonnontilais-

ta metsää verrataan. Luonnon ”normaalius” on siis ihmisen tuottamaa.

Puusto on 150-vuotiasta ja sitä on noin 700 kuutiometriä hehtaarilla. Normaalisissa metsässä puuta on noin 250–300 kuutiota. Ruudulla (40 x 40 m) on puuta vajaat 900 kappaletta eli normaaliin verrattuna kaksinkertainen määrä.

Usein ideologiset luontodiskurssit *medikalisoivat* luontoon liittyviä ilmiöitä ja käytäntöjä (Haila 1990: 102–103; Kivi 2004: 110). Medikalisointi tarkoittaa tässä yhteydessä sellaista metaforista puhutapa, jossa luonto kokonaisuutena rinnastuu eliöyksilöön. Tällöin puhutaan esimerkiksi luonnon tai metsän terveydestä, sairaudesta, hyvinvoinnista, hoitamisesta tai kuolemasta. Medikalisointi saa arvottavat lausumat näyttämään objektiivisilta. Usein toistetuissa metaforisissa ilmaisuissa niiden metaforinen luonne saattaa muuttua hyvinkin vaikeasti havaittavaksi, jolloin metafora ikään kuin kuolee (Hellsten 1999: 74; Ricœur 2000: 89–90; Lehtonen 2004: 40). Ideologinen diskurssi on saavuttanut päämääränsä, kun se on onnistunut ”tappamaan” omat metaforansa. Luontodiskurssissa näin on käynyt esimerkiksi metaforille *luonnon tasapaino* ja *metsänhoito*.

On kuitenkin huomattava, että niin metsätaloudesta ja metsän taloudellisista arvoista kuin luonnonsuojelusta ja luontoarvoistakin voidaan puhua myös ilman ideologista retoriikkaa. Metsätalous- ja luonnonsuojeludiskurssi sisältävät oikeastaan kaksi tasoa: toisaalta alan asiantuntijoiden tuottaman suoran kertomuksen metsänhoidon tai luonnonsuojelun tavoitteista ja keinoista, toisaalta propagandistisen tason, joka käyttää ideologista retoriikkaa kuvailtujen tavoitteiden ja keinojen oikeuttamiseen tai peittämiseen. Jäljempänä käsittelemiäni metsätalous- ja luonnonsuojeludiskurssia ei siis pidä käsittää vain ideologisiksi välineiksi. Diskurssissa on muitakin – tai jopa pääosin muita – kuin ideologisia ulottuvuuksia.

Metsätaloudiskurssi luontopoluilla

Metsätaloudiskurssiin sijoitan esitykset, joiden tarkoituksena on esitellä metsien talouskäyttöä tai joiden näkökulma metsäluontoon on ennen kaikkea taloudellinen. Metsätaloudiskurssi on Suomessa varsin pitkälle eriytynyt luontodiskurssi, joka läpäisee suurimman osan metsiä koskevista keskusteluista ja representaatioista. Metsätaloudiskurssissa on kansallinen ja ideologinen aspekti, jonka syntyhistoriaa käsittelevät muun muassa Ismo Björn (1999: 114–116) sekä Riku Rinnekangas ja Veikko Anttonen (2006). Myös Jussi Kivi (2004: 109–110)

tarkastelee metsätaloudiskurssin retoriikan syntyhistoriaa. Ideologista metsätaloudiskurssia perinteisimmillään edustavat kielikuvat ”Suomi elää metsästä” ja ”Vihreän kullan maa”. Tämän tyyppiä kielikuvia viljellään myös luontopoluilla runsaasti. Molemmat esimerkit löytyvät muun muassa Metsähallituksen, Tammelan 4H-yhdistyksen ja UPM:n toteuttamalta Meidän metsä -polulta Tammelasta. Kansallsideologista metsäretoriikkaa edustaa seuraava katkelma samalta polulta:

Suomalaiset ovat hyödyntäneet metsiä kautta aikojen erilaisiin tarpeisiin. Nykyisin metsäpolitiikan päämääränä on kestävä hyvinvointi taloudellisesti arvokaiden ja monimuotoisten metsien avulla. [...] Metsäteollisuuden vienti on noin 2500 euroa suomalaista kohden vuodessa. Missään muussa maassa maailmassa metsäteollisuuden merkitys kansalaisille ei ole näin suuri. 1990-luvulla Suomessa uudistettiin metsälaki, jonka tavoitteena on ekologisesti, sosiaalisesti ja taloudellisesti kestävä metsien hoito ja käyttö sekä metsäluonnon monimuotoisuuden turvaaminen. Meidän metsiämme käytetäänkin niin sanotun monikäyttöperiaatteen mukaan.

Esimerkissä metsätalous esitetään hyvin yleisluontoisena, metsiin elimellisesti kuuluvana ilmiönä. Metsätaloudiskurssin etenkin 1990-luvulta lähtien viljelemät ilmaisut ”monikäyttöperiaate”, ”kestävä metsänhoito” ja ”metsäpolitiikka” kuvailevat metsätaloutta ilmiönä, joka ylittää taloudelliset lähtökohtansa. Diskurssi saa metsänhoidon näyttämään siltä, että puuta korjataan ”monikäytön”, ”kestävyyden” tai ”politiikan” takia tai seurauksena.

Metsätaloudiskurssin kuvalliset ilmenemis muodot ovat luoneet käsityksen ”suomalaisesta ideaalimetsästä”, joka tässä diskurssissa on yleensä harvennettu, tasaikäinen noin 80-vuotias männikkö. Kuvasto on levinnyt mainoksiin ja moniin muihin arkipäivän kuvallisiin esityksiin myös metsäalan ulkopuolella (Kivi 2004: 110–111).

Metsäalan toimijoiden yhteiselle *Metsä vastaa* -tiedotussivustolle (2011) on tuotettu luontoon, ympäristöön ja metsiin liittyvää opetusmateriaalia peruskouluja varten. Materiaaleista osa on suunniteltu maastoon sijoitettavan luontopolun muotoon. Pääosan sivujen sisällöstä on toimittanut metsätalouden kehittämiskeskus Tapio. Sivustolta löytyy myös ohjeet luontopolun taulujen tekijälle. Tauluehdotuksissa esitellään metsien yleisimpiä puulajeja, metsätaloutta ja joitain biologisesti arvokkaita ympäristötyyppejä. Tauluehdotusten tekstit painottavat metsien talouskäytön tärkeyttä ja taloudellista näkökulmaa metsään. Metaforien avulla oikeutetaan metsien intensiivistä talouskäyttöä. Toinen vastaava metsätalou-

teen liittyvä opetusmateriaalisivusto on *Metsän oppimispolku* (2011), jonka materiaalin ovat tuottaneet Suomen metsäyhdistys ja Metsäkeskus. Molempien sivustojen sisältämä materiaali nojaa suurelta osin luontopolun esityskonventioon. Tietyn asiasisällön ympärille rakennettuja pieniä tekstiä ja kuvia sisältäviä esityksiä on tarkoitus tarkastella tietynlaisessa maaston kohdassa. Ideologinen retoriikka on samantyyppistä molempien sivustojen opetusmateriaalissa.

Suomen kansa on eduskuntansa välityksellä päättänyt, että maan metsiä tulee hoitaa niin, että metsämme pysyvät jatkuvasti tuottamaan runsaasti arvokasta raaka-ainetta [...] Metsänhoito ja maanviljely ovat tavallaan samantapaista toimintaa. Aukea maa muokataan ja kylvetään tai istutetaan ja kasvavaa metsää hoidetaan. (Metsä vastaa 2011)

Lopullinen käänne metsien hoidossa tuli vuonna 1948, kun siirryttiin Suomen oloihin soveltuvaan metsien käsittelyyn. (Metsän oppimispolku 2011)

Ensimmäisen otteen alussa käytetään sosiaalisiin normeihin tukeutuvaa *faktuaalistamisstrategiaa* (Jokinen ym. 2004: 93, 157, 172–177). Viittaus eduskuntaan ja Suomen kansaan on voimakas faktuaalistamisstrategia. Metsä määrittyy siinä kansalliseksi omaisuudeksi, jonka käytöstä päättää omistajan sijasta eduskunta. Metsätalouden rinnastaminen maatalouteen puolestaan rakentaa käsitystä, jonka mukaan metsäluonto on ”luonnostaan” tuotantoväline ja jaksollinen puuntuotanto on metsätaloudessa itsestäänselvyys. Jälkimmäinen lainaus väittää, että nykyisenkaltainen metsien käsittely soveltuu Suomen oloihin, toisin kuin aikaisemmin sovelletut menetelmät. Se tosiasia, että metsien käytölle on eri aikoina asetettu erilaisia tavoitteita, jätetään kertomatta ikään kuin metsien käytön nykyiset tavoitteet olisivat itsestäänselvyys ”Suomen oloissa”.

Maastossa suoritettavissa pohdintatehtävissä pyydetään oppilasta kertomaan, miksi tietyn ikäinen metsä kannattaa uudistaa. Oikeaksi vastaukseksi materiaali kelpuuttaa taloudellisen tuoton lisäksi myös ”biologiset tekijät”:

Sen [hakuukypsän metsän] vaarana ovat vanhuus, hyönteiset, sienet ja myrskyvahingot. (Metsän oppimispolku 2011)

Metsätaloudiskurssin mukainen lähestymistapa näkyy metsätalouden toimijoiden tuottamissa luontopolkuesityksissä ennen kaikkea siinä, että metsä esitetään raaka-ainevarantona. Metsä voidaan esittää myös edellisen esimerkin tapaan intentionaalisen kokonaissubjektina, joka *tarvitsee*

ihmisen hoitoa ja jolle tietyt metsäluontoon kuuluvat prosessit ovat uhka ja vaara. Metsätalousdiskurssin medikalisoivassa puhettavassa käytetään tunnepitoisesti värittyneitä ilmaisuja, kuten ”tuhoa” ja ”rappeutumista” puuston ikääntymisestä tai kuolemista puhuttaessa. Esimerkiksi Metsäntutkimuslaitoksen tutkimusmetsäaluetta Ruotsinkylässä halkovalla metsäpolulla viljellään tällaista retoriikkaa. Vastaavia positiivisia määreitä ovat ”elinvoimaisuus” ja ”terveys” (Kivi 2004: 111). Metsän terveyteen ja hyvinvointiin vedotaan esimerkiksi 4H-yhdistyksen tuottamalla Pappikallion luontopolulla Valkealassa:

Metsä voi paremmin kun sitä hoidetaan oikeassa kohtaa sen kokonaiskiertoa, sillä esim. ylitheä metsä jää pieneksi ja alkaa lahoamaan, tai kohtaa muita tuhoja paljon herkemmin kuin oikeaan aikaan hoidettu metsä.

Terveyden ja sairauden mielikuviin pohjautuvat metaforat ovat voimakkaita ideologisen diskurssin työkaluja ennen kaikkea siksi, että ne vetoavat ihmisen voimakkaisiin perustunteisiin, sairauden ja kuoleman pelkoihin. Faktuaalistamisstrategiana medikalisointi edustaa vaihtoehdottomuus- ja asiantuntijuusstrategiaa (Jokinen ym. 2004: 157, 163–167, 178–181). Metsänhoito esitetään asiantuntijoiden kehittämänä ja soveltamana toimintatapojen kokonaisuutena, jolle ei ole vaihtoehtoja.

Metsänhoidon kuvaamiseen vaihtoehdottomana toimintana liittyy metsänhoitotoimien esittäminen muuna kuin taloudellisen tuottavuuden tavoitteluna. Seuraavat katkelmat valaisevat asiaa:

Metsän uudistamisen tavoitteena on saada vanhan, päätehakattavan metsän tilalle uusi terve, tasainen ja täystiheä taimikko mahdollisimman nopeasti ja pienin kustannuksin, metsäluonnon monimuotoisuutta vaarantamatta. (Pappikallion luontopolku, Valkeala, Kymijoen 4H-yhdistys)

Talusmetsissä luonnon hidasta kiertokulkua pyritään nopeuttamaan erilaisilla hoitotoimenpiteillä. (Puijon ja Antikkalan luontopolut, Kuopio, Kuopion ympäristölautakunta)

Uudistettaessa aikaansaadaan kierto, joka on välttämätön ravinteiden saatavuuden, kasvillisuuden tuotoksen ja monimuotoisuuden ylläpitäjänä. (Kivalon metsäntutkimuspolku, Rovaniemi, Metla)

Suomalainen luonnonmetsätalous ylläpitää metsien monimuotoisuutta: harvennushakuissa poistetaan luonnonkilpailussa hävinneitä puita ja päätehakuissa jäljitellään metsää uudistavaa metsäpaloa tai muuta luonnontuhoa. Ilman luonnonmetsätaloutta metsäluonto köyhtyy ja monimuotoisuus pienenee. (Metsän oppimispolku 2011)

Metsätaloudiskurssin tuottamassa metsässä kiinnostaa sen ajallisuus. Tällä hetkellä Suomen talousmetsiä hoidetaan käytännössä vain jaksollisesti. Vaikka tämä puuntuotantotapa on Suomessa kohtalaisen uusi, eikä mitenkään ainoa mahdollinen, metsätaloudiskurssi rakentaa metsän ajallisesta kierrosta taimikosta päätehakkuuseen itsestäänselvyyden, joka on ikään kuin metsän luontainen elinkaari.

Metsätalous ja sen vaikutukset ekosysteemiin voidaan esittää myös ilman luonnollistavia metaforia, jolloin metsätalous esitetään sen tosiasiallisen luonteen mukaisesti taloudellisen tuotannon alana. Esimerkiksi Lemmenlammen metsäopetuspolku Paimiossa käsittelee metsän talouskäyttöä ilman metsätaloudiskurssin ideologisia aineksia:

Metsä on uudistuskypsä silloin, kun sen uudistaminen on taloudellisesti kannattavampaa kuin sen edelleen kasvattaminen. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että metsä voidaan uudistaa (hakata), kun puusto on saavuttanut riittävän järeyden tai iän. Uudistushakkuun edellyttämä järeyks ja ikä vaihtelevat maantieteellisen sijainnin, puulajin ja metsätyypin mukaan. Etelä-Suomessa kuivahkon kankaan männikössä uudistuskypsyys edellyttää 27–29 cm:n keskiläpimittaa tai 90–100 vuoden ikää.

Tämänkaltaisen esitys antaa yksityiskohtaista tietoa jaksollisen puuntuotannon työvaiheista ja niiden taloudellisista perusteista, mutta ei tarjoa tulkintoja metsätalouden moraalista arvosta. Talousmetsän ajallisen kierron tämäkin katkelma esittää luonnollisena asiana.

Luonnon monimuotoisuuden suojelua käsitellään metsätaloutta esittelevillä luontopoluilla useimmiten esittelemällä metsälain tarkoittamia erityisen tärkeitä elinympäristöjä eli niin sanottuja *avainbiotooppeja*. Yleisimmin esitelty avainbiotooppi on puronvarren reunavyöhyke. Luontopoluilla esiintyvän metsätaloudiskurssin näkökulma metsäluonnon monimuotoisuuden suojeluun on enemmän ratkaisu- kuin ongelmakeskeinen. Metsälain asettamat biodiversiteetin suojelun reunaehdot esitetään tarpeellisina ja riittävinä keinoina suojella uhanalaista metsälajistoa. Samalla metsätalous esitetään paitsi puuntuotannon myös luonnonsuojelun toimijana. Luonnonsuojelualueita lajiston suojelukeinona käsitellään metsätaloutta koskevissa polkuesityksissä hyvin vähän. Tämä selittynee pääosin sillä, että metsätalouteen keskittyviä esityksiä ei tehdä suojelualueille.

Luonnonsuojeludiskurssi luontopoluilla

Luonnonsuojelu vakiintui 1980-luvulla osaksi julkisen sektorin toiminta-alueita. Suomen liittyttyä Euroopan unioniin vuonna 1995 suomalaiseen luonnonsuojeluun tuli kansainvälisiä käytäntöjä ja ohjelmia, jotka ovat tarkentaneet erilaisten luontotyyppien ja lajien suojelutavoitteita. Samalla luonnonsuojeluun liittyneet asiat nousivat julkiseen keskusteluun ja tarve tiedottaa niistä kasvoi. Luontopolku on yksi luonnonsuojeluun liittyvän informaation välityskanava, vaikka luonnonsuojelua toimintana käsitellään poluilla vain vähän. Suojeltujen kohteiden lajistoa ja ekologisia tekijöitä sen sijaan esitellään runsaasti, jolloin polkuesitykset välittävät tietoa suojelun syistä.

Luonnonsuojelua käsitellään luontopolkujen tauluissa eniten sellaisissa kohteissa, joilla on jokin suojelustatus. Tyypillisimmillään luonnonsuojelusta kertova esitys kuvaa suojellun kohteen luontotyyppiä ja lajistoa sekä suojelun syitä. Esitykseen liittyy yleensä myös kohteen ja sen luonnonelementtien arvottamista ja suojelun tärkeiden perustelemista. Useimmin tukeudutaan uhanalaisten lajien esittelemiseen. Erikseen esitelty uhanalainen tai harvinainen laji toimii todistena kohteen suojeluvastusta. Joskus suojelusta kertovassa esityksessä saatetaan esitellä sellaisiakin uhanalaisia lajeja, joita ei esiinny kyseisellä paikalla. Tällöin esiteltävien lajien uhanalaisuus perustelee luonnonsuojelua yleisellä tasolla.

Jotkin uhanalaiset lajit, esimerkiksi saimaanorppa, valkoselkätikka ja liito-orava, ovat saaneet luonnonsuojeludiskurssissa vahvan symbolistatoksen (Haila & Lähde 2003: 14–15). Silloin kun jokin tällaisia merkityksiä saanut laji esiintyy luontopolun sijoituspaikalla, se yleensä mainitaan opastauluissa. Biologisia faktoja esittelevä luonnonsuojeludiskurssi edustaa Arja Jokisen ja kumppaneiden (2004: 157, 178–181) laatimassa jaottelussa asiantuntijuusstrategiaa. Luonnonsuojelu näyttäytyy tällöin biologian asiantuntijoiden toimintakenttänä. Luonnonsuojeludiskurssissa onkin erotettavissa uudempi viranomais- ja asiantuntijadiskurssi sekä vanhempi luontoharrastus- ja kansalaisliikedediskurssi. Näiden diskurssien ominaisuudet ovat osittain päällekkäisiä.

Luonnonsuojeludiskurssissa käytetään osin samoja metsää ruumiillistavia elementtejä kuin metsätaloudiskurssissa. Myös luonnonsuojeludiskurssissa käytetään toisinaan käsitteitä ”terve” ja ”elinvoimainen”, mutta tällöin sairaudeksi tai elinvoiman puutteeksi määrittyy lajiston köyhtyminen, ei kääpä- ja hyönteislajiston runsaus, kuten metsänhoitodiskurssissa. Seuraava esimerkki sekoittaa keskenään metsätalous- ja luonnon-

suojeludiskurssin medikalisoivaa retoriikkaa. Terveys sairauksien ja tautien vastakohtana assosioituu sekä taloudelliseen tuottavuuteen että lajiston monipuolisuuteen:

Mitä useampia ekologisia lokeroita on tarjolla, sitä monimuotoisemmaksi eliöyhteisö kehittyy. Monimuotoinen eliöyhteisö on vastustuskykyisempi sairauksia, tauteja ja tuholaisia vastaan sekä ihmisen aiheuttamille ympäristömuutoksille kuin vähälajinen. Sekametsä on siten elin- ja kasvuympäristönä vaakaampi ja turvallisempi. (Liessaaren luontopolku, Lohja, Lohjan ympäristönsuojelulautakunta)

Medikalisoivien metaforien käyttö on luontopolkujen edustamassa luonnonsuojeludiskurssissa kuitenkin vähäisempää kuin metsätaloudiskurssissa.

Luontopolku saattaa rakentaa luonnonsuojelusta kuvaa kansalliseen identiteettiin liittyvänä kysymyksenä, jolloin luonnonsuojelu saa kulttuurisen merkityksen kansallisena projektina. Kansallisiin arvoihin vetoaminen on ominaista myös metsätaloudiskurssille, ja nämä faktuaalistamisstrategiat ovatkin intertekstuaalisessa suhteessa toisiinsa. Jussi Kivi (2004: 101) toteaa kirveenkoskemattoman männikön kansallisen symboliarvon olevan osa luonnonsuojelun kansallista aatehistoriaa. Suomalaisessa metsiensuojeluun liittyvässä keskustelussa kansallisiin arvoihin vedotaan muissakin kuin luontopolun tyyppisissä esityksissä.

Suojelun kohteena tai erityisenä luonnonarvona voidaan esittää lajien lisäksi luontotyyppiä:

Suo – maisemista suomalaisin. Vaihteleva suo-
luonto kuuluu maamme merkittävimpiin ja maailman mitassa ainutlaatuisiin luonnonarvoihin. (Isonsuon luontopolku, Huittinen, Metsähallitus)

Metsätaloudiskurssissa luonnonsuojelulliset arvot liitetään yleensä avainbiotoopeihin, luonnonsuojeludiskurssissa kokonaisuun ekosysteemeihin ja laajempiin luontotyyppihin. Itse käytin suunnittelemani Eurajoen Kaunissaaren luonto- ja kulttuuripolun lehtoluontoa esittelevässä taulussa tyyppillistä luonnonsuojeludiskurssin esitystapaa:

Lehtipuuvaltaisia lehtometsiä on Suomessa suhteellisen vähän. Rehevä, luonnontilainen lehto tarjoaa elinympäristön lukuisille kasvi- ja eläinlajeille. Lehdoissa elää usein myös uhanalaista lajistoa. Retkeilijä löytää lehdestä suuren määrän erilaisia kasveja ja saa nauttia parhaimpien laululintujemme konsertista kaikkina vuorokaudenaikoina.

Ympäristön arvottaminen perustuu tässä eliölajiston monipuolisuuteen ja uhanalaisen lajiston esiintymismahdollisuuksiin, mutta esitys välittää myös esteettisiä mieltymyksiäni.

Perinteiselle luonnonsuojeludiskurssille on tyyppillistä, että esitys implisiittisesti viestii koskemattoman luonnon ideaalittyydestä, jonka arvoa ihmisen toimet heikentävät:

Pienikin ala, jota ihminen ei alista tehohoitonsa alle, riittää luonnolle. Ihminen rakentaa, luonto täyttää tyhjätkä paikat. (Isomäen luontopolku, Pori, Porin kaupungin ympäristötoimi)

Täällä näkyy ihmisen (Homo sapiens) käden jälki. Täällä näkyy myös se, miten luonto näitä jälkiä epätoivoisesti yrittää paikata. (Isokorkean luontopolun rastivihko, Loppi, Lopen ympäristönsuojelulautakunta)

Erikseen on mainittava luonnonsuojelun ehkä tärkeimpänä ehtona ihmisen toiminnasta aiheutuvien jälkien huomaamattomuus. (Haltiaavuoren luontopolun rastivihko, Helsinki, Helsingin kaupungin kiinteistövirasto/metsäosasto, Helsingin seudun luonnonsuojeluyhdistys ry & Suomen Latu ry)

Nämä katkelmat pohjautuvat ajatukseen ihmisen ja muun luonnon erillisyydestä. Isomäen luontopolku sijaitsee Porin kaupungin reuna-alueella, voimakkaan käyttöhistorian leimaamassa metsässä. Luonto näyttäytyy Isomäen luontopolun opasteissa kaikkialla läsnä olevana ja arkisena, mutta kuitenkin ihmisen tuottamista maisemaelementeistä erillisenä ja näille vastakkaisena elementtinä. Isokorkean luontopolulta lainaamani lause löytyy puolestaan taulusta, joka on sijoitettu tietä varten tehdyn, mutta käyttämättä jääneen uran luo-
kseen. Haltiaavuoren luontopolulla ihmisen toiminnan jäljet määrittävät yleisesti ottaen ei-toivotuksi ilmiöksi. Tekstistä ei käy kuitenkaan ilmi, mitä nimenomaisia ihmis-toiminnan jälkiä kirjoittaja tarkoittaa.

Luonnon ”koskemattomuutta” rakennetaan usein epäsuorasti, jättämällä ihmisen ja muun luonnon jatkuvat ja muuttuvat vuorovaikutusprosessit (esim. suojelualueen aikaisempi maankäyttö tai suojelu hallinnollisena prosessina) vähälle huomiolle. Tällöin biologisesti arvokas luonto näyttää ikään kuin sattumalta syntyneeltä tai arvokkaana säilyneeltä. Se, että jossakin on säilynyt liito-oravan asuttama rantalehto tai kääpäälajistoltaan mielenkiintoinen vanha kuusikko, on kuitenkin väistämättä jonkinlaisen prosessin tulos, vaikka ei aina ihmisen toiminnan nimenomainen tarkoitus. Esimerkkinä maankäytön historian erilaisia vaiheita tai nykyisiä suojelutoimia vähemmän korostavasta, biologiaan keskittyneestä luonnon-

suojeludiskurssista käy Enäjärven luontopolku Porissa. Polku kiertää vanhan kaatopaikan paikalle syntynyttä arvokasta lintujärveä reunustavissa lehdoissa, luhdissa ja tervaleppäkorvissa. Polku esittelee alueen suojelubiologisesti arvokkaita luontotyyppisiä, mutta ei kerro maankäytön historiasta eikä suojelualueen perustamiseen vaikuttaneen kehityksen taustoista.

Vanhemmalle luonnonsuojeludiskurssille on ominaista luonnon monimuotoisuuden kannalta kielteisten maankäyttömuotojen avoin kritisointi:

Etelä-Suomessa lähes kaikki, pohjoisessakin monet suot, ovat saaneet koristeikseen kymmenen metrin väleihin ojavaihtoja. Näin suoluonto kuolee ja tilalle kasvaa yleensä kuiva kangasmetsä. Nämä kotiluontomme köyhdytystalkoot ovat olleet perin lyhytnäköisiä, sillä toiminnasta kärsii koko luonto – järvi vesien huononee ja arvokalat katoavat, tulvat pääsevät hurahamaan peltoille vettä sitovien soiden puuttuessa jne. Monesti suo olisi luonnontilaisena tuottanut taloudellisestikin enemmän kuin metsitetynä. (Suolijärven luontopolun rastivihko, Tampere, Luontokerho Vuokko & Tampereen kaupunki)

[K]aikki vielä säästyneet lehtojen rippeet ovat suojelun arvoisia rikkaan kasviston ja eläimistön turva- paikkoina. Tätä lehtoa ei suojelu valitettavasti tavoittanut, sillä entinen maanomistaja hakkasi puuston vuodenvaihteissa 1974–75. (Siikalahden luontopolun rastivihko, Parikkala, Maailman Luonnon Säätiö)

Tällaiset kriittiset kannanotot saattavat liittyä johonkin paikalliseen ympäristökonfliktiin tai sitten niissä kritisoidaan yleisemmin vallitsevia toimintatapoja. Toisinaan ”vihreään” diskurssiin sisään kirjoitettu yhteiskuntakriittisyys voi olla hyvinkin yleismaailmallista:

Mikä on ihmisen osa tässä kiertokulussa? Johtaako isojenaivojen liikakasvu ja siitä johtuva teknisen kehityksen tuoma tuho tämän karvattoman nisäkkään karsitumiseen Maapallon lajivalikoimasta, kuten eräs ajattelija on asian ilmaissut? Se riippuu myös sinusta! (Geologisen luontopolun rastivihko, Rantasalmi, Geologinen tutkimuskeskus, Rantasalmen kunta & Mikkelin lääninhallitus)

Vanhempaan luonnonsuojeludiskurssiin sivujuonteena kuuluva kriittisyys on joka tapauksessa tulkittavissa tietynlaiseksi vastakulttuurisuudeksi: luonnonsuojelu ja sen arvopremissit edustavat vaihtoehtoa vallitseville tavoille määrittää ja käyttää luontoa. Myöhemmästä keskustelusta kriittinen aspekti näyttää vähentyneen tai jopa kadonneen. Diskurssia on muuttanut ilmeisesti luonnonsuojelun muuttuminen omaksi hallinnonalakseen. Nyt luonnonsuojeludiskurssi on viranomaisten, ei niinkään kansalaisliikkeiden tuottamaa. Tosin vielä

vuonna 1994 toteutettu 5–10-vuotiaalle lapsille suunnattu Vuokon vaellus -luontopolku Helsingin Viikissä ottaa kantaa paikalliseen ympäristökonfliktiin:

Suojelualue onkin lintujen mielestä paras asuinpaikka Helsingissä. Valitettavasti muutamien ihmistenkin mielestä. Itsekkäämmät haluaisivat pystyttää sinne talonsa. Mutta nyt, kun alue on suojeltu, sinne ei voi rakentaa mitään ilman lupaa, Vuokko valistaa.

Uudempaa luonnonsuojeludiskurssia edustavat esimerkiksi Porin luontoretkikohteiden parkkipaikoille sijoitetut pääesitetaulut. Näissä luonnonsuojelua lähestytään viranomaistoimintana ja tiettyihin ekosysteemeihin kohdistuvana suojeluna. Uudempi luonnonsuojeludiskurssi ei sisällä yhtä paljon ideologiselle diskurssille tyypillisiä metaforia kuin vanhempi. Esimerkiksi medikalisoivia metaforia ei Porin luontokohteiden pääesitetauluista löydy. Sen sijaan luontoa arvotetaan avoimesti:

Preiviikinlahden Natura 2000-alue on edustava kokonaisuus Selkämeren rannikkoluontoa.

Taulussa kuvataan EU:n luontodirektiivin ja lintudirektiivin tavoitteita, biologisia taustoja ja direktiivien aiheuttamia suojeluvaihtoehtoja. Tavoitteena on nähdäkseni tehdä tutuksi luonnonsuojelun toimintakentälle EU:n myötä tulleita uusia käsitteitä. Etenkin luonnonsuojelualueen hallintoon kuuluvaa käsitteistöä, kuten suojeluhankkeiden nimiä (esim. Natura 2000, EU Life) ja biologian alan käsitteitä (esim. avainbiotooppi) käytetään monilla uudemmilla luontopoluilla. Luonnon monimuotoisuuden suojelemisen kansainvälistyminen näkyy luontopolkuopasteiden tavassa käsitellä luonnonsuojelua kansainvälisten sopimusten, toimintaohjelmien ja velvoitteiden kautta.

Myös kuvat ovat osa diskurssia. Meri-Porin luontoretkikohteiden pääesitetauluista yksi sisältää valokuvan etelänsuosirristä ja tekstin:

Porin rantaniittyjen hoidon ja suojelun symboli on äärimmäisen uhanalainen, matalaa niittykasvillisuutta vaativa *etelänsuosirri*, jota pesii Porissa alle kymmenen paria. Tämä on kymmenen prosenttia Suomen koko kannasta.

Porin ympäristötoimiston tuottaman esityksen voi tulkita puheenvuoroksi alueen suojelusta käydyssä paikallisessa keskustelussa. Esityksen merkitystä ”todisteena” korostaa valokuvan käyttö ja esiteltävän lajin valinta. Valokuvan liittyä objektiivisuuden mielikuvia, sillä se nähdään todisteena kuvaus hetken todellisuudesta (Seppänen 2004: 152–162).

Kuvatun lajin valinta korostaa valokuvan todiste-luonnetta: ”Katsokaa itse, tässä on uhanalainen kahlaaja”.

Luonnonsuojeludiskurssi tekee metsätalousdiskurssin tavoin näkymättömästä näkyvää: metsätalousdiskurssi tuo esiin aikaisempia ja tulevia hoitotoimia, ja luonnonsuojeludiskurssi korostaa luonnon biologisia arvoja. Porin retkeilyalueiden pääesitetaulut rinnastavat toisiinsa ilmakuvat suojelluilta alueilta sekä vinjettikuvat luontoarvoja indikoivista pesivistä lintulajeista ja muutolla levähtävistä arktisista kahlaajista. Taulut ohjaavat retkeilijän katsetta korostamalla tiettyjä kohteita ja kuvaamalla niiden kautta ympäristön mikro- ja makrotasoja. Ilmakuva tekee kuvatusta alueesta visuaalisen hallinnan kohteen, lintukuvat pysäyttävät tarkastelun kohteeksi lajeja, joiden näkeminen ja tunnistaminen on luonnossa toisinaan vaikeaa (vrt. Jokinen 2011).

Metsätalous- ja luonnonsuojeludiskurssi ovat aineistoni perusteella eriytyneet kahdeksi erilliseksi diskurssiksi, joita tuottavat eri toimijat. Diskurssija yhdistävää luontopolkuesitystä edustaa Tokinmaan valtioneuvoston metsään Eurajoella asetettu sarja ennallistamistoimista kertovia tauluja. Polun tarkoituksena on lisätä alueen virkistyskäyttäjien tietoa alueella tehdyistä metsäluonnon ennallistamistoimista ja niiden tavoitteista. Toisena tarkoituksena on edistää yleisön myönteistä asennoitumista tehtyihin ennallistamistoimiin ja alueen suojeluun. Suojelu- ja ennallistamispäätöksen taustoja ja kohteen valintaan vaikuttaneita syitä ei tauluissa kuitenkaan mainita. Tauluissa kerrotaan luonnontilaisen metsän monipuolisesta kääpä- ja hyönteislajistosta ja ennallistettujen kohteiden uhanalaiselle lajistolle tarjoamista elinympäristöistä. Vain yhdessä taulussa nimetään yksittäinen laji. Lajiston esittelyn puuttuminen onkin luonnonsuojeludiskurssiin luettavassa esityksessä poikkeuksellista. Esitys ei myöskään rakenna kuvaa ympäristöstä sitä edustavien lajien kautta, vaan esittää metsäympäristön pikemminkin metsätalousdiskurssin mukaisella tavalla ihmisen toimeliaisuuden kohteena ja ihmisen kanssa vuorovaikutuksessa olevana prosessina.

Tila diskurssina

Kun edellä kuvaamani tekstin ja kuvan muodostamat esitykset sijoitetaan esiteltävään ympäristöön, tulee ympäristöstä osa esitystä. Luontopolkuesitykset ovat yleensä melko tiiviissä suhteessa paikkaan. Poikkeuksiakin on. Esimerkiksi Eurajoen Pinkjärven riistapolku esittelee riistalajeja, riistanhoitoa ja metsästystä ilman varsinaista sidettä sijoitus-

ympäristöön ja sen lajistoon. Joillakin poluilla esitellään luontotyyppisiä, joita ei ole juuri kyseisellä paikalla.

Luontopolku alleviivaa paikan käyttötarkoitusta virkistyskohteena. Luontopolku on tapa merkitä paikka julkiseksi, ”sallituksi” vapaa-ajan ympäristöksi. Samalla se voi olla myös tapa merkityksellistää lähiluontoa. Luontopolku representoikin pikemmin luonnon ja kulttuurin rajapintaa kuin luontoa sinänsä. Suomessa kaupunkikulttuuri on pääosin nuorta ja suhde luontoon ambivalentti: luonto on jotain torjuttavaa, jonka armoilta on päästy pois ja joka koetaan uhkaavana, mutta johon kuitenkin kaivataan takaisin ja jota ihaillaan. Luonto on samaan aikaan sekä henkinen koti että vihollinen. Luontopolku kaupunkiasutuksen liepeillä asettaa luonnon järjestykseen tekemällä siitä estetisoidun ja tiettyyn käyttötarkoitukseen varatun kohteen, johon kiinnitetään luontoon liitetyt myönteiset merkitykset. Esimerkiksi Polsanluodon luontopolku Porin keskustassa kiinnosti heti avaamisensa jälkeen keväällä 2006 suurta kävijäjoukkoa. Alueella on pieni pala aivan kaupungin keskustan tuntumassa säilynyttä jokivarren rehevää lehto- ja kosteikkoluontoa. Mikäli alueelle ei olisi tehty luontopolkua, moni saattaisi kokea sen turhaksi ja epäkiinnostavaksi joutumaaksi. Luontopolku saattaa olla väline, jonka avulla kaupungissa oleva luontokohte otetaan haltuun; sille keksitään käyttötarkoitus, sen käyttötapa tehdään näkyväksi tai haluttu käyttötapa osoitetaan luontopolkuesityksen avulla.

Kivi (2004: 115) luonnehtii modernin retkeilykulttuurin välittämää luontokokemusta *autoritaarisiksi tapahtumaksi*. Monenlaiset ympäristön fyysiset rakenteet, retkeilyn kulttuuriset käytänteet ja aihepiiriin liitetyt mielikuvat säätelevät luonnossa liikkumista. Luontopolkujen esitystapa on usein opettavainen, kieltävä, käskävä ja ylhäältäpäin ohjaava. Jo kuljettavan reitin osoittaminen ohjaa liikkumista. Tämä on tietenkin useissa kohteissa perusteltua liikkumisen helpottamiseksi ja kasvillisuuden suojelemiseksi. Luontopolku on kuitenkin myös foucault’lainen tilallinen vallan teknologia. Maunu Häyrysen (1994: 20) mukaan julkinen puisto on ”normalisoiva instituutio, joka toteuttaa käyttäjiin kohdistuvaa kapillaarista valtaa. [...] Sen tavoitteena on kasvattaa käyttäjänsä ja tuottaa positiivisia arvoja, kuten terveyttä ja ”viatonta iloa”. Luontopolkujen osalta näkökulmaa valaisee toteamus Viikin arboretumin luontopolkua esitelleiltä internet-sivuilta: ”Luontopolku suoritetaan kartan mukaisessa järjestyksessä” (Viikin puulajipuiston... 2005).

Luontopolkuesitys on usein tyyliltään koulukirjamainen. Se viestii luonnossa olemisen merki-

tyksestä oppimistapahtumana, ei niinkään levon, luovuuden tai kauneuden kokemisen lähteenä. Esimerkiksi Lammin biologisen aseman maastoon tehty Raunon polku sisältää suuria, runsaasti tekstiä ja erilaisia aikajanoja, karttakuvia ja diagrammeja sisältäviä tauluesityksiä. Limnologiasta esiteltävät taulut lähestulkoon peittävät näkymän järeille. Luontopoluilla representaatio saattaa siis tulla kohteensa eteen ja korvata sen havaitsemisen kohteena.

Erityisesti uudempaan metsätaloudiskurssiin lukeutuvilla luontopoluilla esiintyvät tehokasta puuntuotantoa voimakkain retorisiin työkaluin oikeuttavat esitykset usein kyseenalaistavat virkistysalueiden käyttäjän omia näkemyksiä laadukkaasta virkistytymisympäristöstä. Tällöin esitys käyttää asiantuntijavaltaa ”virallisen” ympäristötulkinnan luomisessa. Samaa valtasuhdetta ilmentävät monet virkistysalueiden suunnittelijoiden ja hoitajien argumentit virkistysmetsien hoidon herättämässä ristiriitatilanteissa. Esimerkiksi Minna Komulainen (1995) suosittelee opaskirjassaan *Taajamametsien hoito* virkistysalueiden käyttäjien suostuttelua ei-toivottujen hoitotoimien hyväksymiseen metaforisen retoriikan avulla sen sijaan, että hoidossa toteutettaisiin käyttäjien ilmaisia toiveita.

Suhtautuminen käyttäjiin heijastuu suoraan siihen miten virkistysalueiden hoitotoimenpiteet hyväksytään. Vuonna 2009 pääkaupunkiseudulla virkistysmetsien hoitoa koskevista käyttäjien valituksista 90 prosenttia tuli Helsingistä ja 10 prosenttia Espoosta. Vantaalaiset eivät valittaneet lainkaan. Helsingissä kaupungin metsien hoitoa pidettiin samaan aikaan lähtökohtana, josta poikkeamiselle oli oltava perusteet. Vantaalla lähtökohta oli päivänvastainen: metsiä ei hoideta ilman erityisiä perusteita (Oinaala 2009). Taloudellisia perusteita taajamametsien hoidolle on harvoin (Komulainen 1995). Luontopolkuesitys voi äärimmillään olla vallankäytön väline, jolla oikeutetaan käyttäjien tahdon vastaiset toimet, joiden todellisena tarkoituksena on toiminta itsessään.

Lopuksi

Luontopolku on vakiintunut osa retkeilykulttuurin ja ympäristökasvatuksen piiriin kuuluvia representaatioita. Luontopolkujen ilmeinen tarkoitus on tehdä kuntien ja muiden julkisyhteisöiden omistamista luontokohteista ”julkisia” ja lisätä niiden virkistyskäyttöä. Samalla luontopolku välittää tietoa paikallisesta luonnosta, luonnosta yleensä ja luonnossa liikkumisesta. Esitysten paikkasidonnaisuus vaihtelee: Joissain kohteissa käsitellään kysei-

sen paikan erityispiirteitä, joissain luontoa yleisemmällä tasolla.

1990-luvun kuluessa luontopoluilla on alkanut esiintyä entistä selvemmin toisistaan poikkeavia diskursseja. Luonnonsuojelun asiantuntijatahojen käyttämä diskurssi on eriytynyt aikaisemmasta kansalaisliikediskurssista ja saanut yhtenäisiä piirteitä samalla kun metsätalouden asiantuntijat ovat alkaneet tuottaa oman diskurssinsa ohjaamia metsätaloutta esitteleviä luontopolkuja. 1980-luvun aineistossa luonnonsuojelu- ja metsätaloudiskurssit eivät ole samalla tavalla eriytyneitä, eikä näitä diskursseja käytetä luontopoluilla yhtä selväpiirteisesti ja tietoisesti kuin uudemmassa aineistossa. Luonnonsuojeludiskurssissa on vakiintunut 1990-luvun kuluessa tietty tiedollinen ja esteettinen esitystapa, jolla luonnon biologisia arvoja tuotetaan kulttuurisesti ja representoidaan. Luontopolkujen sijoittaminen tavalla tai toisella suojeltuihin luontokohteisiin näyttäisi aineiston valossa yleistyneen 1990-luvulle tultaessa. Ennen vuotta 1990 tehdyistä poluista 13 prosenttia on sijoitettu suojelualueelle, kun tätä uudemmista poluista suojelualueilla on yli 40 prosenttia.

1990-luvun lopulla ja 2000-luvulla tehdyt metsätaloutta esittelevät polut edustavat varsin uutta luontopolkutyyppeä. Nämä polkuesitykset hyödyntävät perinteisen luontopolun esitystapaa, mutta niiden sisältö keskittyy metsien talouskäytön menetelmiin. Metsätaloudiskurssien ilmestyminen luontopolkuesitysten kentälle ajoittuu samaan ajanjaksoon suomalaisen metsäsektorin legitimitietin murroksen kanssa (Donner-Amnell & Rytteri 2010). Legitiimiteetin murtuminen on tuottanut Jakob Donner-Amnellin ja Teijo Rytterin (2010) mukaan alan toimijoiden piirissä erilaisia yhteiskuntapoliittisia näkemyksiä metsäsektorin uudesta asemasta. Tämä keskustelu heijastuu myös metsäalan itsestään tuottamiin esityksiin.

Metsätaloutta esittelevät polut tekevät näkyväksi talousmetsien visuaalisten ominaisuuksien taustalla olevia toimia ja jaksollisen metsänkasvatuksen prosessiluonnetta. Polut edustavat usein ideologista esitystapaa, jossa metsätalouden muokkaa metsäluontoa luonnollistetaan. Toisaalta metsätalouden menetelmien esitleminen luontopoluilla myös purkaa muokatun luonnon luonnollisuutta kertomalla, *miksi* paikallinen metsä on sellainen kuin se on.

Luontopolun diskursiiviset sisällöt eivät tietenkään rajoitu metsätaloudis- ja luonnonsuojeludiskurssiin. Luontopoluilla on aineksia esimerkiksi tieteellisistä, pedagogisista ja luonnon virkistyskäytön ympärille syntyneistä diskursseista. Kaksi tarkastelemaani diskurssia näyttää kuitenkin eriytyneen toisistaan sitä selkeämmin, mitä

uudemmassa aineistosta on kyse, ja ne muodostavat kaksi selvästi erottuvaa esittämisen tapaa. Samalla tutkimani diskurssit ovat kiinnostavia, koska ne ovat intertekstuaalisessa suhteessa toisiinsa: ne edustavat kahta yleistä ja osin keskenään ristiriitaista tapaa representoida luontoa. Diskurssien eriytyminen luontopolkuesityksissä heijastaa kiinnostavalla tavalla metsätalouden ja luonnon-suojelun osin konfliktista suhdetta suomalaisessa yhteiskunnassa. Luontopolkuesitykset eivät pyri tuomaan konfliktia esille, mutta eivät myöskään purkamaan sitä. Niiden kautta on kuitenkin mahdollista päästä pohtimaan konfliktin osapuolten lähtökohtia ja ympäristösuhdetta.

KIRJALLISUUS

- Alasutari, P. (2001). *Laadullinen tutkimus*. 3. uud. p. 318 s. Vastapaino, Helsinki.
- Björn, I. (1999). *Kaikki irti metsästä*. 268 s. Suomen historiallinen seura, Helsinki.
- Donner-Amnell, J. & T. Rytteri (2010). Metsäsektorin legitimiteetti murroksessa. *Teoksessa* Rannikko P. & T. Määttä (toim.): *Luonnonvarojen hallinnan legitimiteetti*, 219–256. Vastapaino, Tampere.
- Eskola, J. & J. Suoranta (2003). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. 266 s. Vastapaino, Tampere.
- Eskola, T. (1997). *Teräslintu ja lumpeenkukka*. 126 s. Musta Taide, Helsinki.
- Foucault, M. (1967). *Of Other Spaces*. 29.9.2005. <foucault.info>
- Foucault, M. (2001). *Tarkkailla ja rangaista*. 475 s. Otava, Helsinki.
- Haila, Y. & V. Lähde (2003). Luonnon poliittisuus: Mikä on uutta? *Teoksessa* Haila, Y. & V. Lähde (toim.): *Luonnon politiikka*, 7–36. Vastapaino, Tampere.
- Hall, S. (1997). The work of representation. *Teoksessa* Hall, S. (toim.): *Representation*, 13–74. The Open University Press, Glasgow.
- Hankonen, I. (2007). Luontoa polulla. Julkaisematon pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto.
- Hellsten, I. (1999). Monistettu Dolly. Johdatusta metafora-analyysiin. *Teoksessa* Kantola, A., I. Moring & E. Väliverronen (toim.): *Media-analyysi*, 64–92. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, Lahti.
- Häyrynen, M. (1994). *Maisemapuistosta reformipuistoon*. 239 s. Helsinki-Seura, Helsinki.
- Häyrynen, M. (2005). *Kuvitettu maa*. 220 s. SKS, Helsinki.
- Jokinen, A., K. Juhila & E. Suoninen (2004). *Diskurssi-analyysin aakkoset*. 238 s. Vastapaino, Tampere.
- Jokinen, A. (2011). Tiedon synty kollektiivisessa lintujen havainnoinnissa: lajiluettelon, paikan ja tietämissen vuorovaikutus. *Terra* 123: 2, 63–74.
- Kauppi, N. (2004). Median sekundateollisuus: Pierre Bourdieun konstruktivismi viestinnän tutkimuksena. *Teoksessa* Mörä, T., I. Salovaara-Moring & S. Valtonen (toim.): *Mediatutkimuksen vaeltava teoria*, 75–89. Gaudeamus, Helsinki.
- Kivi, J. (2004). *Kaunotaiteellinen eräretkeilyopas*. 208 s. Kustannus Oy Taide & Kuvataideakatemia, Helsinki.
- Komulainen, M. (1995). *Taajamametsien hoito*. 180 s. Kustannusosakeyhtiö Metsälehti, Helsinki.
- Lehtonen, M. (2004). *Merkitysten maailma*. 255 s. Vastapaino, Tampere.
- Metsän oppimispolku (2011). 1.8.2011. <www.oppimispolku.fi>
- Metsä vastaa (2011). 1.8.2011. <www.metsavastaa.net>
- Oinaala, S. (2009). Helsingin kaupunkimetsiä hoidetaan liian tehokkaasti. *Helsingin Sanomat* 5.7.2009.
- Pääkkönen, I. & M. Varis (2000). *Kriittinen lukutaito*. 143 s. Finn Lectura, Tampere.
- Ricœur, P. (2000). *Tulkinnan teoria*. 155 s. Tutkijaliitto, Helsinki.
- Ridanpää, J. (2005). Kuvitteellinen pohjoinen. *Nordia Geographical Publications* 34: 2. 337 s.
- Rinne kangas, R. & V. Anttonen (2006). Arjen metsäajattelusta asiantuntijatietoon – Myyttinen metsä suomalaisuuden kerronnassa. *Teoksessa* Vehkamäki, S. (toim.): *Metsät ja hyvä elämä*, 169–219. Metsäkustannus, Helsinki.
- Seppänen, J. (2005). *Visuaalinen kulttuuri*. 303 s. Vastapaino, Tampere.
- Seppänen, J. (2004). *Katseen voima*. 250 s. Vastapaino, Tampere.
- Suonpää, J. (2002). *Petokuvan raadollisuus*. 216 s. Vastapaino, Tampere.
- Tani, S. (1997). Maantiede ja kuvien todellisuudet. *Teoksessa* Haarni, T., M. Karvinen, H. Koskela & S. Tani (toim.): *Tila, paikka ja maisema*, 211–226. Vastapaino, Tampere.
- Valtonen, S. (2004). Tiedon ja vallan kaivauksilla: Michel Foucault ja mediatutkimuksen mahdollisuudet. *Teoksessa* Mörä, T., I. Salovaara-Moring, & S. Valtonen (toim.): *Mediatutkimuksen vaeltava teoria*, 206–229. Gaudeamus, Helsinki.
- Viikin puulajipuiston luontopolku, rastivihko 1987 (2005). Viikin arboretum, Helsingin yliopiston maatalous-metsätieteellinen tiedekunta. 22.12.2005. <honeybee.helsinki.fi/arboretum>
- Väliverronen, E. (1999). Mediatekstistä tulkintaan. *Teoksessa* Kantola A., Moring I. & E. Väliverronen (toim.): *Media-analyysi*, 13–39. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, Lahti.